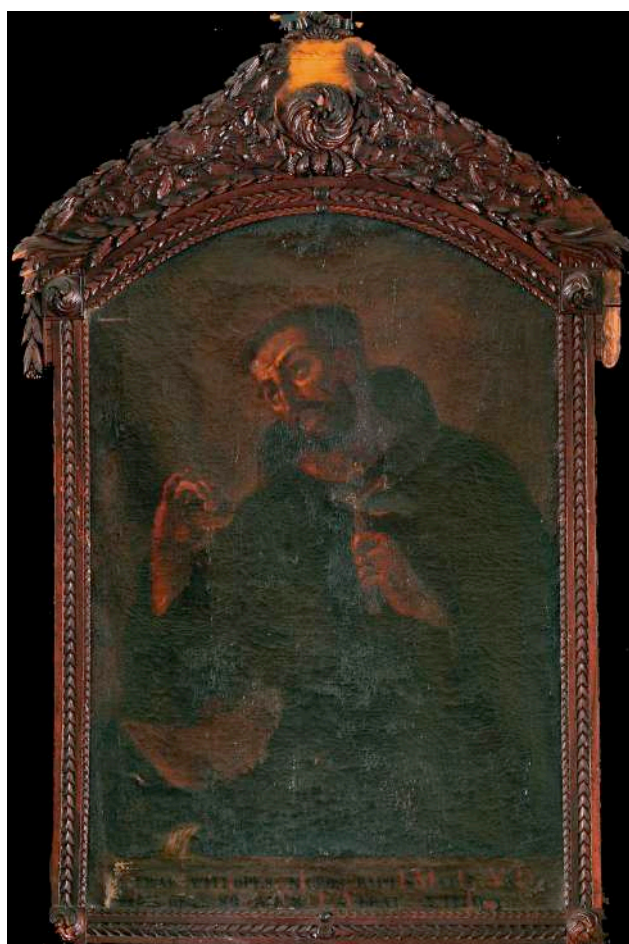

Imrik Zsófia

Restaurálási dokumentáció

**Ismeretlen mester:
Keresztelő szerzetes (Solano Szent Ferenc)
1776**

Magyar Képzőművészeti Egyetem
Restaurátor Tanszék
2011-2012-es tanév

Restaurálási dokumentáció

Restaurátor: Imrik Zsófia

A restaurálás helye és ideje:

Magyar Képzőművészeti Egyetem, Restaurátor Tanszék
2011-2012-es tanév

A restaurált tárgy meghatározása:

Témája: Keresztelő szerzetes a múzeum meghatározása szerint. A felirat alapján Solano Szent Ferenc.

Alkotója: Ismeretlen

Keletkezési ideje: 1776

Anyaga: olaj, vászon

A kép befoglaló méretei keret nélkül: 112x76 cm

A kép befoglaló méretei kerettel: 150x97 cm

Tartozékai: két merevítőléccel és három szegőléccel ellátott fatábla, díszes faragású keret

A fatábla vastagsága: 2 cm

A műtárgy tulajdonosa:

Türr István Múzeum, Baja, Ltsz.: 69.6.62

A műtárgy letétben, őrzési helye:

Páduai Szent Antal Plébánia, Baja

A műtárgy leírása átvételkor, szemrevételezéssel:

A kép leírása:

A kép egy ferences szerzetes félalakos képét ábrázolja a nézővel szembeállítva, kissé féloldalas testhelyzetben. Fejét oldalra billenti, jobb irányba fordul. Bal kezében feszület korpusszal, jobbában kagyló, melyből keresztvizet önt a kép bal oldalán látható, negroid vonásokkal bíró ember fejére, akinek arca profilból látható, s portréja mellképként van ábrázolva. (1. kép)

A kép alsó sávjában latin nyelvű felirat olvasható:

LAVERAT **AETHIOPES NIGROS BAPTISMATIS VNDA**, //
HINC BENE SOLANVS LAVERAT **AETHIOPES**.

A latin felirat fordításában Lakatos Bálint történész volt a segítségemre. A fordítás így szól:

“Az fekete etiópokat megmosta a keresztiség vize, //
ennélfogva jól mosta meg Solanus az etiópokat.” (5. kép)

A szöveg kronogram is egyben, a piros betűk évszámot adnak ki, mely a festmény megfestésének dátumát jelzi:

MDCLLVVVVIII = 1776

Lakatos Bálint hívta fel a figyelmemet, hogy a felirat disztichon is egyúttal, időmértékes verselésben íródott, egy hexameterből és egy pentameterből áll.

Művészettörténeti és viselettörténeti vonatkozások:

Szentünket a magyar egyházi szóhasználat általában **Solano Szent Ferenc** néven ismeri.¹ Solanoi Szent Ferencként is emlegetik, de mivel nem helységnévről van szó, ez nem helyes. Lakatos Bálint szerint valójában Szent Solano Ferenc lenne a leghelyesebb, mert ez a szent vezetéknéve.

Solano Szent Ferenc (1549-1610) spanyol ferences misszionárius volt Dél-Amerikában, Peruban, a limai ferences konvent gárdiánja, akit 1726-ban avattak szentté.

Solano Szent Ferenc a **ferencesek öltözetét viseli**: barna habitust kapucnival, dereka kordával átkötve. Az andalúziai Cordoba közelében született Ferenc 1568-ban lépett a montillai ferences kolostor tagjai közé, később missziósként Peru fővárosának, Limának vette az irányt más szerzetesek kíséretében. Működését elejétől kezdve számos csoda kísérte.

“A legcsodálatosabb a riojai nagycsütörtök: A fanatikus pogány indiánok nagycsütörtökön óriási számmal törtek rá a szent híveire; ő azonban bátran odalépett a vad hordák elé és oly elragadóan beszélt nekik a béke szépségeiről, hogy azok lába elé borultak és valamennyien - az egykorú krónikás 9000-re teszi számukat - ott helyben megkeresztelkedtek.”²

Az **etiópok kifejezés** az indiánokra is használatos a korabeli latinságban. A negroid embereket szerencsének nevezték általában, ugyan a mi esetünkben ez a történeti hűségnek kevésbé felel meg, hiszen valójában dél-amerikai indiánokról van szó. Mégis elfogadhatjuk, mert ezt a különbséget a bajai Ferences Rendházban a 18. század végén nyilván nem tekintették olyan fontosnak.

A kép egy nyolc festményből álló **ferences portrészorozat** része. Mind a nyolc kép az 1722-24 között épült bajai Ferences Rendház refektóriumában függött egykor. (121. kép)

A képek alsó sávjában lévő latin felirat alapján a további 7 szent is azonosítható. A refektórium keleti falán elhelyezkedő képek: **Solano Szent Ferenc, Assisi Szent Ferenc, Marchiai Szent Jakab, Szent Bonaventura**. A nyugati falon elhelyezkedő képek: **Sienai Szent Bernardin, Kapisztrán Szent János, Jótanács anyja (Szűz Mária) és Páduai Szent Antal**.³ (1., 132-138. kép)

¹ Szentek élete az év minden napjára. Szerk.: Schütz Antal. 2. Kiad. Budapest, 1995, 461-463.

² U.o.

³ Korhecz Papp Zsuzsanna: Falkoner Xavér Ferenc (1737-1792) budai festő művei. In: Művészettörténeti értesítő. 2011/1, 60. kötet, Akadémiai Kiadó, 2011, p. 73-88.

A kronogramokból kiderül az is, hogy mind a nyolc kép ugyanabban az évben készült, 1776-ban. Erre az időre vezethető vissza a budai festő, **Falkoner Xavér Ferenc (1737-1792)** kapcsolata a rendházzal. Munkásságával Korhecz Papp Zsuzsanna restaurátor foglalkozott. A Művészettörténeti értesítőben, 2011-ben megjelent cikkében leírja, hogy a refektóriumú képek nagymértékű hasonlóságot mutatnak Falkoner művészetével.⁴ Igazolást a szerző kilétéről azonban csak a restaurálás után nyerhetünk. Szakdolgozat keretében szeretnék összehasonlító vizsgálatokat végezni a templomban és rendházban található, Falkonernek tulajdonított képekkel.

“A bajai ferencesek 1732-1756 (1759) között építették fel Padovai Szent Antal templomukat barokk stílusban, majd **1780-ban új mellékoltárokat** állítottak. (127., 128. kép) Ezen munkálatok idejéhez köthetőek a Falkoner Ferenc által festett oltárképek is: **Assisi Szent ferenc imája** (kb. 200x140 cm, az oratóriumon), **Szent József halála** (kb. 320x190 cm), **Remete Szent Antal megdicsőülése** (kb. 320x190 cm), **Szent Didák megdicsőülése** (kb. 320x190 cm), a két átfestett mellékoltárkép: **Nepomuki Szent János megdicsőülése** (kb. 320x190 cm) és **Assisi Szent Ferenc stigmatizációja** (kb. 310x170 cm), valamint a templom előterében levő **Sasvári Pietà-kegykép** (kb. 125x80 cm). A művész szignatúráját- F. Falconer. Pinx: Buta.- a Remete Szent Antal megdicsőülése-kép bal alsó sarkában helyezte el.”⁵ Ezek a festmények további vizsgálatokat igényelnek még.

Anyaga:

Az olajfestmény **hordozója vászon**. A vászon durva szövésű, 1 négyzetcentiméteren 8 vízszintes és 6 függőleges fonalból áll. (9. kép) A fonal Z sodratú. (10. kép) A mikroszkópos vizsgálatok alapján megállapítható, hogy len.

A képet négyszögletes vászonra festették, melynek felső sarkait a fatábla mögé hajtották le. (2., 6-8. kép)

A vászon tetején és alján a **gyári szövési szél** látható. 112 cm szélességű vászon állhatott a festő rendelkezésére, de mivel ez kicsinek bizonyult, és felül nem maradt húzószegély, így felszögelte, s befestette egészen a széléig, hogy ne lógjon ki a keret alól. A vászon tehát **nem csonkított**. (12. kép) Mivel a gyári szélek a kép alsó és felső oldalán helyezkednek el, ebből következik, hogy a vízszintesen futó fonal a **láncfonal**, a függőleges pedig a **vetülékfonal**.

A vásznat először **enyvezték, felszögeltek a fatáblára, majd ezen alapozták**. Erre utalnak a vászon felső sarkain lévő girlandok. (7. kép) A **húzószegély** 1,2-1,5 cm széles, kovácsoltvas szögekkel volt felszögelve a merevítőlécek oldalához. A szegély valószínűleg nem alapozott, csak néhol kissé ráfolyt a festék. (11. kép)

A fatábla homorú, ennek magyarázata azonban nem a vetemedésben rejlik. Az eredeti helyén - a bajai Ferences Rendház refektóriumában - a támívek boltíves felületéhez igazodva készítették el a hét másik szentképhez hasonlóan. (4., 129-131. kép)

⁴ U.o.

⁵ U.o.

A fatábla egyenes vállas kiképzésű, négyszögletes formájú, trapéz felsőrésszel. **Négy darab deszkából** állították össze, faragó szerszám megmunkáló nyomai láthatók rajta. (2., 27. kép) A szálirányra merőlegesen futó szálirányú merevítőléceket építettek a két oldalára. Ezekbe a **keresztlécekbe** illeszkedik bele a négy elem **árkolt csapolással**. Az illeszkedésnél a fatábla kicsit élszedett. A keresztléceket valószínűleg **gőzöléssel hajlították**. A keresztlécek hossza 96 cm, külső élük 2,2 cm, belső élük 0,9 mm.

A trapéz alakú felsőrészen **szegőlécek** futnak, ezek ragasztva és facsapokkal rögzítve vannak a fatáblához. Mindegyik lécen 3 darab fából készült szögfejet találtam. Feltehetőleg egymáshoz is csapolva vannak. A két oldalsó szegőléc hossza 32 cm, a középsőé 21,3 cm. Mindhárom szegőléc vastagsága 1,5 cm.

A mikroszkópos fafaj-meghatározás alapján elmondható, hogy az íves fatábla közönséges lucfenyőből, a merevítőlécek pedig tölgyből készültek.

A fatábla hátoldalán fekete ragasztószalagon fehér betűkkel a leltári szám olvasható: "69.6.62.". (3. kép)

Festékréteg:

A világos felületek pasztózus ecsetvonásokkal vannak megfestve. Ilyen módon készült az arcon, a kezeken és a kagyló peremén levő csúcsfény. (15-17. kép) A háttér nem pasztózus. Az egész képet többretegű **sötét lakk** borította, megfigyelhető volt a lakk által okozott erőteljes **sárgás-barnás színtorzulás**. (6. kép)

Festékréteg és vászon károsodások:

A sűrű felvételen megfigyelhetjük, hogy a vászon meghullámosodott. (26. kép) A **kagylós felület** az egész képre jellemző volt. (18. kép) A képet **repedésháló** borította, a repedések iránya vízszintes, a láncfonallal párhuzamos. (13. kép)

Megfigyelhető, hogy a pasztózus ecsetvonásokkal festett részek nem repedeztek meg. (13., 14. kép) Számos helyen festékkipergés volt látható, mely az alapozóig terjedt. A kipergések formája és mérete a 19. képen látható. (19. kép)

A legfeltűnőbb sérülés egy 7 cm hosszú, 0,5 cm széles szakadás volt a szerzetes bal kézfeje felett, a feszület mellett. (20. kép)

Szúrásból vagy benyomódásból adódó kisebb szakadások voltak megfigyelhetők a szerzetes homlokán, habitusán, valamint az etióp ruháján. (21-23. kép) A szövetség bal és jobb szélén egy-egy lyuk volt látható. (24., 25. kép)

Fatábla károsodások:

A fatáblán három, széltől szélíg húzódó **vízszintes hasadás** volt látható. (27. kép) **Ággöcsök** is találhatóak a hátoldalon, melyekből apró, **sugárirányú repedések** indulnak ki. (3. kép)

A műtárgy leírása átvételkor, vizsgálatok alapján:

Súrló felvétel:

A vászon megereszkedése, egyenetlenségei jól láthatóak a súrló felvételen. A sarkokból indulnak ki a hullámok, és a kép centruma felé tartanak. (26. kép) A fatábla hátoldalán észrevehetőek a faragó szerszám nyomai. (27. kép)

Infravörös felvétel:

A szöveg kontrasztosabban jelenik meg, olvashatóbbá válik az infravörös felvételen, mert a szöveg háttere világos szürke színű, s a rajta lévő vörös betűk fehérek. Átfestés, kiegészítés nyoma nem látható. Felfedezhető az alárajz, mely nem túl részletgazdag, a figurák körvonalaira korlátozódik. Látható, hogy ettől néhol egy kicsit eltért a festő a festés során, pl.: a szerzetes kapucnijánál és a ruhaujjnál. (28. kép)

Bizonyos pigmentek visszaverik az infravörös sugárzást, és világosan jelennek meg. A testszínek, a csúcspények, az indián turbánja világosan jelenik meg az IR felvételen. Olyan fehér pigmenttel vannak festve, ami az infravörös sugárzást visszaveri, pl: az ólomfehér. A mikroszkópos és mikrokémiai vizsgálatok is ezt támasztották alá.

A vörössel festett betűk ill. a szerzetes és az indián szája is világosan jelenik meg, a vörös pigmentek közül pl. a cinóber viselkedik így. A mikroszkópos és mikrokémiai vizsgálatok ezt is alátámasztották.

A feltáró próbák során kiderült az indián ruhájáról, hogy kék színű. Az infravörös felvételen nagyon sötéten jelenik meg, olyan kék pigmenttel készült, mely elnyeli a sugárzást. Pl: a vas-hexacianoferrát. Ezt is sikerült igazolni mikroszkópos és mikrokémiai vizsgálatokkal.

UV-lumineszcens felvétel:

A felvételen a tárgy bevonatának lumineszcenciája jelenik meg.

A keret és a kép is egységes, erős zöld színben lumineszkál. (30. kép) Ebből arra következtethettünk, hogy valószínűleg ugyanazzal a lakkal vonták be a keretet és a képet is. Erre vonatkozó vizsgálat nem történt. Az erős lumineszcencia miatt nem láthatóak átfestésekre utaló sötét foltok, pedig az eredeti festékréteg felett több keresztmetszet-csiszolon is találtam javítgatásokra utaló nyomokat, melyekről azonban nem tudtam egyértelműen megállapítani, hogy átfestések vagy szennyeződések. A fatábla-illesztésekben a ragasztóanyag lumineszkálhat. (31. kép)

UV-reflexiós felvétel:

A felület az UV sugárzást részben elnyeli, ezért helyenként sötéten jelenik meg. Pl.: a szerzetes arca, a szenteltvíz-tartó kagyló, a kezek körvonalai és az alsó szövegsáv. (29. kép)

Beavatkozások

Kutatóablakok:

A tisztító próbát etil-cellosolvval, a feltáró próbát etil-cellosolvval és dimetil-formamiddal végeztem. Lakkbenzines visszatörlést alkalmaztam. (48-57. kép)

A pergő, fellazult rétegek megerősítése:

MfKo (Lascaux finomszemcsés akril diszperzió) 1:1 arányú vizes oldatával erősítettem meg a kép szélein a pergő részeket. Ezt Tikkurila 1050 lakkbenzines előnedvesítés előzte meg, az oldat mélyebb behatolása érdekében.

A festett felület levédése:

A megerősítést a festett oldal leragasztása követte, melyet Carolino vetex lapokkal végeztünk, vízben oldott Metylan segítségével. (58. kép)
A képet óvatosan leszedtük a támasztó fatábláról, a lehajtott sarkokat – vigyázva a festett rétegre - kiegyenesítettük.

A hátoldal megtisztítása, vasalása:

A hátoldal egész felületét fehér lepedék borította. (60. kép) Ez arra utalt, hogy gombás lehet. Mintát vettem belőle, és megvizsgáltam sztereo-mikroszkóppal. A vizsgálat igazolta a gyanút, gombafonalakat találtam a vászonszálakon. (64., 65. kép) A gombafertőzött felületet porszívóval tisztítottam, közben pormaszkot viseltem. A további mechanikus tisztítást kefével és szikével végeztem. (59-62. kép)

A felületi egyenetlenségek megszüntetése érdekében a hátoldal vasalására került sor, melyet nedves itatóspapíron keresztül végeztem. Ugyanezt a műveletet kétszer elvégeztem száraz itatóspapírral is, végül hideg mézskőlapot fektettem rá. Különös gondot fordítottam a hajtásélek gondos levasalására. A művelet után a képet egy napig itatóspapírral lefedve, lesúlyozva tároltam. A következő napon néhány helyen találtam még felpúposodó részeket, s az eljárást megismételtem. (63. kép)

A vászon kiegészítése:

A kiegészítéshez a hordozónál nem vastagabb, hasonlóan durva szövésű vásznat használtam. Először a lyukakat ragasztottam be úgy, hogy a hiányra átlátszó, öntapadó fóliát helyeztem, és a formát körberajzoltam, illetve jelöltem a fonalak irányát. A vászomból így pontosan ki tudtam vágni a lyuk formájának megfelelő darabot, majd a szálirányokat összeigazítva Palma Fa expressz-el ragasztottam be úgy, hogy lehetőleg élben találkozzanak, és ne fedjék egymást. (66. kép)
A függőleges szegélyekhez 4,5 cm széles, kirojtozott szélű alapozott lenvászon csíkot ragasztottam ugyanilyen módon.

A vászon fertőtlenítése:

Alkonekben oldott 5%-os timollal végeztem a gombás hátoldal fertőtlenítését, ezzel ecseteltem át a vásznat.

Szilárdítás, a felületi leragasztás eltávolítása, átvasalás:

A szilárdításhoz a hátoldalt 2 rész lakkbenzinnel hígított 1 rész BEVA 371-el itattam be. (67. kép) Az oldószer távozása után megfordítottam a képet, és a szélek rögzítése után, amely a vászon víz okozta hullámosodásának megelőzését szolgálta, a felületről nedves vattával eltávolítottam az ideiglenes védelemre szolgáló Carolino vetex lapokat és a Metylan maradványát. (68. kép) Ezt követően a képet 60 °C-ra melegített vákuumasztalon vasaltuk át, képpoldallal felfelé. Így a szilárdító anyag jól beivódott, a vászon kisimult, és a festett réteg kagylósodása is csökkent. (69. kép)

Tisztítás, feltárás:

A feltárást részben etil-cellosolvval részben dimetil-formamiddal végeztem (terpentes visszatorlással), ez a felső lakkréteget és a szent barna habitusának átfestését is oldotta. Dimetil-formamidot csak a szövegsáv és a testszín esetében használtam, mert ezeken a részeken kevésnek bizonyult az etil-cellosolv hatása. A betűk környékénél szikét is alkalmaztam a feltáráshoz, továbbá a testszínből is távolítottam el vele olyan apró sötét foltokat, melyek zavarták a megjelenést. (70-83. kép)

Tömítés:

A festékkipergések és a pótlások helyén tömítéssel egyenlítetttem ki a felszínt. A tömítéshez használt massa a következő alapanyagokból készült: hegyikréta (CaCO_3), 30%-os, vízben duzzasztott, felmelegített zselatin, a zselatin mennyiségénél kevesebb Palma Fa normál ragasztó, és pár csepp hármaskaverék (1 rész lenolaj, 1 rész velencei terpentín, 1 rész terpentínben oldott dammár gyanta). Kőlapon dolgoztam el a hegyikrétát, és úgy adagoltam hozzá a zselatint apránként, hogy kenhető masszát kapjak, majd az egészet spaklival dolgoztam el csomómentesre. A massa színét umbra, angolvörös, világos okker és fekete színű olajfestékekkel állítottam be, az eredeti alapozó színének megfelelőre. (85-91. kép)

A nagyobb hiányokon és pótlásokon a vásznat Palma Fa vízálló ragasztóval vontam be, és ezután tömítettem ki a jobb tapadás érdekében. (84. kép)

A retusálás aláfestése:

A tömítéseket Schmincke akvarellal festettem be a megfelelő színűre. (92., 93., 96-99. kép)

Dublírozás, vasalás:

A képnél kissé nagyobb méretű alapozott lenvásznat készítettem elő. Egy panelra kitűztem a széleit, majd tömény Eurocryl-lel ecseteltem át, amit száradás és újrafeszítés után megismételtem. Száradás után hígítatlan BEVA 371-et hordtam fel a felületre. (94., 95. kép) A kép hátoldalát 2 rész lakkbenzinnel hígított 1 rész BEVA 371-el kezeltem.

Amint az oldószert kiszállt a vásznakból, vákuumasztalon történő egymáshoz rögzítésükre került sor. A kép alá egy puha pamut textilt, Melinex fóliát, illetve szilikonpapírt helyeztünk, és festett oldalával lefelé fektettük a vákuumasztalra. A vákuumasztalt 60 °C-ra melegítettük.

A megerősített hordozójú képet nem az íves fatáblára tettük vissza, hanem ideiglenesen egy panelre erősítettük fel, hogy a retusálást egyenes felületen végezhessem.

Esztétikai helyreállítás, lakkozás, retusálás:

A panelre történő felfeszítés után a képet két rétegben lakkoztuk át egy rész terpentiben oldott dammár gyanta, egy rész lakkbenzinnel oldott Paraloid B67 és egy rész lakkbenzin keverékével.

Miután a lakk érintésre szárazzá vált, retusálásra került sor, melyet kiszívott olajfestékkel végeztem. A kötőanyag a lakknak megfelelő összetételű volt. (100., 119-126. kép)

Az analógiák alapján azonosítottunk a kép bal oldalán még egy keresztelésre váró indiánt is. (103-110. kép) A hiányos állapot miatt rekonstrukciónak nem kerülhetett sor, mivel nem értelmezhető pontosan. Csanda Fruzsina, ötödéves restaurátor hallgató készített egy digitális rekonstrukciót egy XVIII. századi rézmetszet alapján. (101-103. kép) A rézmetszet a győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár Ebenhöch gyűjteményéből való.

A festmény a retusok teljes száradása után Talens akril fényes védőlakkot kapott.

A fatábla tisztítása, helyreállítása:

A fatáblát finom dörzsanyagot tartalmazó zsíralkohol-szulfátos oldattal tisztítottam meg, majd lakkbenzinnel áttöröltem. (111., 112., 115. kép)

A vetemedés következtében a fatábla íve eltért a díszkeret ívétől, emiatt beirdalással és betétezéssel (ékek behelyezésével) megegyező ívűre alakítottuk.

A fenyődeszkák vízszintes hasadásait spandlival egészítettük ki.

A fatábla mindkét oldalát impregnáltuk Lazurán selyemfényű vastaglazúr és Cell Kolor selyemfényű zománcfesték keverékével. (113., 114., 116. kép)

Száradás után a betéteket és spandlikat sellak és porpigment keverékével retusáltam. (118. kép)

A vásznat úgy feszítettük fel rá, hogy a dublívászon szegélyeket 10 centiméterenként bevagdostuk ollóval, hogy vízszintes irányban jobban ki tudjuk feszíteni a vásznat. (117. kép)

Végül a fehér szegélyeket porfesték és Eurocryl keverékével festettem át barna színűre.